

נאפל נאפל

35 שנה לשואה: יצור אמצעי-מניעה בתוך הגיטו *

פרופ' יהודה באואר שוחט את הדוקטורט של בן-אלישר *

יד האמן של טנא * שואה כספרות לילדים ולנוער

עיון

הגלגלים

באחד משיריו הנודעים כתב המשורר הגרמני החשוב גינטר אויך: "עשו את המותר / שירו שירים שאיש לא ציפה / לשמוע מכם / עשו קשיים / היו חול, ולא שמן בין גלגלי-העולם." לא לכולם יש הזכות לבחור בין להיות 'חול' או 'שמן' בין גלגלי העולם.

כאלה שכמעט לא איפשרו להם בחירה כלשהי היו אנשי היודנראטים, חברי המועצות היהודיות שקמו בגיטאות מיר רחאירופה תחת הכיבוש הנאצי. אנשים שכמו נזרקו מתוך אפרוריות החיים על מרכו ההתרחשות הטראגית ביותר שי-היתה ליהודים בימי התחשך שכיסה את אירופה. אחד הנודעים שבין אנשי היר-דנראטים היה החיים רומקובסקי, "מלך היהודים" הטראגי של גיטו לודז'.
באחרונה ראה אור, בתרגום לעברית, ספרו רבי-ההיקף והמדהים של ישעיהו טרונק יודנראט — המועצות היהודיות

שואה

כיום ראשון הקרוב (13.4)
יתקיים יום הזיכרון לשואה ולגבורה. 35 שנה חלפו מאז תמה לה שואה, עשרות מילי יונאי מילדים פורסמו עד כה על נפגעה את השפל שבפשעים. מדור זה מוקדש כולו לנושא ספרות השואה, ופוקר ספרים שראו אור בשנה האחרונה.

כחוק, ובמקומות שלא היו כאלה מינו הנאצים לתפקידים כאלה יהודים, בלא כל הבחנה. ההתנגדות לשיעבוד היהודים למנגנון הנאצי היתה מוגבלת, והיא דוכאה בעזרת התיקווה שכן, יילך המצב וישתפר. ייסוד המועצות לוה לעיתים באמצעי הפחדה, השפלה ולעיתים גם בטבח.

בפירקי המבוא של הספר מצויות טב-לות של התפלגויות הציבור היהודי בגיי-טאות הנזכרים. התפלגויות אשר מבוססות על מוסמכים מאותם ימים, ומיקבצים של מידע מדהים. למשל, טבלה המתארת את, "ערך היצוא הרישמי מגיטו וארשה ותשלומים לעובדים בשנים 1942/1941".

במהלך התקופה הראשונה של הכיבוש הנאצי היה עליהם לדאוג לפעולות פנים בגיטו מחד, ובגירוש, בכיסוי הוצאות הגיי-רוש, ואספקת מזון אל מחוץ לגיטו מאי-דך. בזמנים, פעלו השלטונות הנאצים בריכוז האוכלוסיה היהודית במיזרח-אי-רופה, בעיקר בפולין, במיטפ מוגבל של גיטאות, כתהליך הקדמה להשמדה. מסת-בר כי בשלב שקדם לכניסתה של ארצות-הברית למלחמה איפשרו הגרמנים, בת-חומי פולין, את הפעלתו של אירגון העזר רה היהודי ג'וינט שסיפק מיפעלי רווחה, בת-יחסה, חלוקת מזון ובגדים לפליטים ולמגורשים, אמצעים לוחמה במחלות וב-מגיפות וטיפול בילדים.

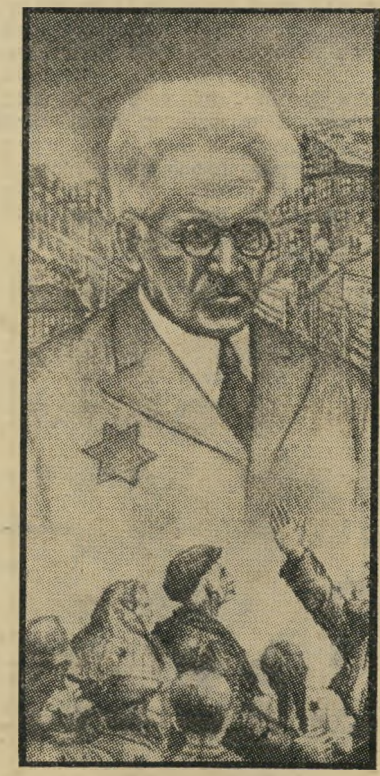
בתקופה שקדמה לתהליך ההשמדה המ-אורגן, נעשו במסגרת החיים בגיטו דברים שממש לא יאמנו, או כפי שכתוב בספרו של טרונק: "והרופאים היהודים גילו תשועה רבה וכושר המצאה. כגיטו וילנה למשל, יצרו במעבדה לייצור ויטמינים ויטמיני B בנוזל — קרם שממיר כירה, אשר נרכשו בארץ חוקי ובלתי-חוקי מ-ד מרשפות הכירה שברובע האריי. נעשו ניסיונות לייצר ויטמין D. ייצרו סידן וזרחן על-ידי חנינת עצמות סוס שרופות. המוצר כונה, פוספטים של הגיטו. חסות ותרופות מיוחדות של יודין ויצרו לטיפול במגפת הזפת שפשטה בקרב הילדים, לצד תרופות ארנקה, תרופות אנטי-רזי-מיות ותרופות משככות כאבים. לנוכח ההוראה שאסרה הריון בגיטו (הוראה שהוצאה ככל שרדעו לנו, רק לגיטאות וילנה וקובנה), יוצרו אמצעי-מניעה (ש' כונו 'כובעים'). בתיהמלאכה המובאנים ייצרו מאננים רפואיים, ציוד חיסוי, מכי-שירים להפצת אדים, וכו'..."

גיטו וילנה, נחשב המארגן והמשוכלל שבגיטאות, גיטו שמועצת-היהודים שעמ-דה בראשו, עשתה כל שביכולתה על-מנת להתמודד בתלאה שסבבה את התושבים: "כדי לאלץ את התושבים לישמור על ניקי-יון אישי, משימה שהיתה קשה ביותר כתנאים המהרירים ששררו בגיטו, פיר-סמה המועצה ב-1 כאתוסם 1942 הוראה, שהתנתה חלוקת כרטיסי להם בהצגת אי-שור כי האנשים התרחצו. לעיתים תכופות אורגנו קורסים בנושאי היגיינה ורפואה מנתת, כאלם כגיטו ובמקומות העבר-דה... בקרב הראשון של רפואה עמ, שנערך בספטמבר 1942, השתתפו שבעה רופאים. כן פתח המדור שישה בתירת, שסיפקו לתושבים, החל באוקטובר 1941, 487,000 ליטרים מים מורתחים לשתיה ו-444,000 ליטרים מים חמים לצורכי ניי-קוי, במחיר סימלי...". במסגרות כאלה להגנת בריאות-הציבור הוקמה גם מיש-טרת תברואה ואפידמיולוגיה מיוחדת, ו-נערכו קורסים להכשרת עובדי היגיינה. היה ברור לעומדים בראש המערכת, כי יש להתמודד, בכל מיסגרת אפשרית, ואם אפשרית מיסגרת בריאות-הציבור, הרי גם זו התמודדות לחיים ולמוות.

הצדדים האפלים, והבלתי-נמנעים, של היודנראטים, החלו בשלהי שנות הגרמנים

ותבעו מהם לאכוף את חובת עבודת היר-כפיה, ביצוע האקציות (המישלוחים) ו-תוכניות ההשמדה כלפי היהודים. השלב הראשון היה אספקת מידע סטטיסטי על תושבי הגיטאות, לגרמנים.

היתה זו חרבי-פיות, שמחד סייעה לגרי-מנים, ומאידך היה עליה להגן על העולם, הקיים והכלוא, מפני אנרכיה מוחלטת.

חיים רומאקובסקי
"מלך היהודים" של גיטו לודז'

והפיכת אדם לאדם זאב. לכן הקומו בכמה מהגיטאות בת-ידין, ומישורת הגיטו היתה בעלת זכות הענשת עבריינים. בית-המיש-פט בלודז' היה מורכב. ביולי 1941, מ-10 שופטים, בשלושה מדורים: מדור פלילי, מדור אורחי ופרקליטות. בתיהמישפט ה-גזרידין מות בגיטאות. ב-4 ביוני 1942 נידונו חמישה יהודים בגיטו וילנה להוצאה להרג בתלייה בעוון שוד ורצח של שניים מתושבי הגיטו. אדם שלישי נידון לתליה יחד עם זאת, היו בגיטו וארשה חמש חבורות-תיאטרון מיקצועיות, שתיים ב-אידיש ושלוש בפולנית.

עולם זוועות מדהים, המתגלה בספר זה, הוא עולם התקציבים של היודנראט. "בקיץ 1940 ביקשה מועצת גיטו וארשה במיזמה-הכוח של המישל להקצות תמי-כה חודשית קבועה מתוך המיסים הנגבים על-ידי הרשות המקומית, (שחלו על יהודי-דים כדומה לשאר תושבי העיר), כדי לכי-פות את הוצאות הסעד". הבקשה הושבה ריקם.

מינהלת גיטו לודז' היא היודנראט הש-

גוי עד ימים אלה במחלוקת, ובעיקר ה-האדם שעמד בראשו, רומאקובסקי (ראו: ג'ורפן). כאשר לאחר ועידת ואנה שנער-כה בראשית 1942 (הוועידה שהחליטה על השמדתם של יהודי מיזרח-אירופה), נאלצו קברניטי הגיטו, בהדרגה, להיפך, היצול התמישי בעגלת ההשמדה הנאצית, מבלי שיהיה בכוחם, או באפשרותם להתנגד לכך. כך הפכו חברי היודנראטים למפעילי המישלוחים, האקציות המפורסמות, של היהודים למה שהנאצים כינו "שוב מח-דש". רומאקובסקי, טיפה בהדרגה את אופיו הרודני, ונטל לעצמו את מירב הזכויות, ואת ריכוז מרב התפקידים, שב-הגהת הגיטו, והפך תערובת תמוהה של שתדלן ודיקטטור.

רשומים בספר זה עשרות מיקרים של חברי יודנראטים, שבראשית שלב ההג-ליה, סירבו להמשיך לשותף פעולה, ואכן הביאו במו ידיהם את המוות על עצמם. כאשר החל המרי המווייך, של קבוצות צעירים בגיטאות, ניסו אותם ששרדו ב-יודנראטים בכל הדרכים האפשריות לסכל את מעשיהם, אם כי מובאים בספר גם המיקרים שבהם אנשי היודנראטים שיתפו פעולה עם המורדים. אחד משיאי ההתי-נגדות למנהיג גיטו היה ה"ביולטען פון בונד" (ביולטיין הבונד) שהופיע בגיטו לודז' וביקר בקביעות את פעולותיה של מינהלת רומאקובסקי. ואכן, בשלבים אחר-ים, נערכו בגיטו זה, הפגנות אלימות כנגד רומאקובסקי.

סאטירות רבות הוקיעו את הסדר החבי-רתי בגיטאות, ואת הפקידים והשוטרים חסרי-הלב. ביניהם נשתמרו כמה שירים וסאטירות שכוונו נגד מישטרו של רו-מאקובסקי.

כתום מילחמת-העולם נערכו מישפטים למטרות הענשה ולמטרות רהביליטציה. תושבי המחנות והגיטאות החלו ליישב במידת האפשר במיסגרות אלה את חשי-בונותיהם עם המישטרה וההנהגה היתה-דית.

סיפרו רב ההיקף ורחב היריעה של ישעיהו טרונק, הוא מיסמך נוסף של ליקוט שברים מתוך גיא ההריגה של אירופה, שהקיאה את יהודיה.

כתבי-עת

ספר מסוכן

פעם או פעמיים בשנה, במקביל לקובץ יד-ושים, רואה אור כתבי-עת נוסף לתיעוד ועיון, ליקוט מורשת, על-ידי בית עדות ע"ש מרדכי אנילביץ'. בחוברת כ"ה של ילקוט מורשת סיקור של פייבל פני-דה תחת הכותרת קן השומר-הצעיר בגיטו לודז', המביא את סיפור גרעיני הקיבוצים שהוקמו בין חומות הגיטו. המחבר כותב על כוונת ראש היודנראט: "רומאקובסקי הציע כי מ-1200 חברי הקיבוצים ויוצרו כמה פלוגות עבודה בפקוחם ובהנהלתם של נאמני 'הנשיא' (הוא עצמו)...". הרמז ביקלט והקיבוצים התפרקו מיד, ורומא-קובסקי נקם באנשי השומר-הצעיר, עד לסוף ימי שלטונו. אילנה וינרביץ-לבית רון, שהסתתרה כארית בשטחים הנוצרים של וארשה, תחת הכותרת במרד

* ילקוט מורשת; בעריכת: יהודה באואר, ישראל גוטמן, שלום חולבסקי; יהודה טוביג, אבא קובנר, רחוקה קורצ'ק; הוצאת בית עדות ע"ש מרדכי אנילביץ' וספריית פועלים; 187 עמודים (כריכה רכה).